

УДК 346.1

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ФОРМ НАВЧАННЯ У ЗАГАЛЬНООСВІТНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ

Лариса ТАРАН,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри господарського права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

SUMMARY

In the article provide the theoretical research of distance, external and individual form of learning. Modern educational environment enables participants to make choices not only schools and teachers, but also the form of training of students. This trend is confirmed by the existence of a significant number of entities that provide services in the field of alternative education. In turn, the regulation of this type of business is not perfect. The legislation contains a precise separation not obtain forms of secondary education and the manner of their implementation, which adds complexity in practical farming.

Key words: secondary school, student, alternative form of education, external, distance, individual education.

АНОТАЦІЯ

У статті проводиться теоретичне наукове дослідження альтернативних форм навчання, таких як дистанційна, екстернат і індивідуальна. Сучасна освітня середовище дозволяє його учасникам здійснювати вибір не тільки навчальних закладів та викладачів, а й форми навчання учнів. Ця тенденція підтверджується існуванням значної кількості суб'єктів господарювання, що надають послуги в сфері альтернативної освіти. У свою чергу, нормативне регулювання такого виду господарської діяльності є недосконалим. Законодавство містить неточне розмежування форм здобуття середньої освіти та порядку їх реалізації, додає складності у практичному веденні господарства.

Ключові слова: середня школа, учень, альтернативна форма навчання, екстернат, дистанційне, індивідуальне навчання.

Постановка проблеми. Освіта – це основа розвитку особистості, суспільства, нації та держави, запорука майбутнього України. Вона є визначальним чинником політичної, соціально-економічної, культурної та наукової життєдіяльності суспільства. Актуальним завданням є забезпечення доступності здобуття якісної освіти протягом життя для всіх громадян та подальше утвердження її національного характеру. Зміст освіти та організація навчально-виховного процесу мають постійно оновлюватися відповідно до демократичних цінностей, ринкових засад економіки, сучасних науково-технічних досягнень.

Актуальність теми дослідження підтверджується високим інтересом суспільства і суб'єктів господарювання до освітньої діяльності, натомість існує незначна кількість фундаментальних наукових досліджень правового регулювання надання освітніх послуг в Україні.

Науковий аналіз проблеми господарсько-правового регулювання освітньої діяльності в Україні здійснюється низкою вітчизняних вчених. Серед них слід відзначити Б.В. Дерев'янку, Т.П. Козаря, Р.В. Шаповала та ін., які створили фундаментальну базу для подальшого дослідження питання, що розглядається.

Метою статті є дослідження господарсько-правового регулювання організації та здійснення дистанційного, екстернатного та індивідуального навчання у загальноосвітніх навчальних закладах України, класифікація форм навчання та виявлення їх загальних і спільних рис, а також виявлення кваліфікаційних ознак учнів, що мають право обирати зазначені форми навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасне освітнє середовище надає можливість здійснювати вибір не тільки навчальних закладів та викладачів, а й форми навчання учнів. Ця тенденція підтверджується існуванням значної кількості суб'єктів господарювання, що надають послуги у сфері альтернативної освіти. Нормативне регулювання такого виду господарської діяльності є недосконалим. Законодавство містить досить неточне розмежування форм здобуття середньої освіти та порядку їх реаліза-

ції, що додає складності у практичному господарюванні. У свою чергу, наукова думка наголошує на необхідності трансформації навчального процесу в бік його орієнтації на індивіда, тобто учня як особистість. Так, Козарь Т.П. зазначає: «Одним із важливих завдань сучасної освіти є орієнтація на гнучкість, індивідуалізацію та відкритість навчального процесу. Не менш важливою є орієнтація на пошук таких форм його організації, які дозволяють реалізувати індивідуальний шлях здобуття освіти. Особливо перспективним є у цьому сенсі запровадження дистанційного навчання» [1].

Р.В. Шаповал у своєму дослідженні неодноразово вказує на поступову спрямованість освіти на задоволення потреб не тільки держави, а й людини [2].

Відповідно до ст. 9 Закону України «Про загальну середню освіту» загальноосвітні навчальні заклади можуть створювати у своєму складі класи (групи) з вечірньою (заочною), дистанційною формою навчання, класи (групи) з поглибленим вивченням окремих предметів, спеціальні та інклюзивні класи для навчання дітей з особливими освітніми потребами [3].

Ст. 13 вказаного закону зазначає, що навчально-виховний процес у загальноосвітніх навчальних закладах здійснюється за груповою та індивідуальною формами навчання, положення про які затверджує центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері освіти.

Бажаючим надається право і створюються умови для прискореного закінчення школи, складання іспитів екстерном.

На підставі Положення про екстернат у загальноосвітніх навчальних закладах, затвердженого наказом МОН України від 19 травня 2008 р. № 431, екстернат – одна з форм здобуття повної загальної середньої освіти, що передбачає самостійне опанування екстерном програмового матеріалу в обсязі, визначеному Державним стандартом початкової загальної освіти, Державним стандартом базової та повної загальної середньої освіти, або знань згідно

із вимогами програмового матеріалу за певний клас чи з окремих навчальних предметів для отримання документа про відповідний рівень освіти (табель, свідоцтво, атестат) [4]. Виходячи зі змісту положення, вбачається, що і екстернат також визнається однією із форм навчання, а не лише способом складання іспиту, як зазначено в законі.

Таким чином, законодавчо виділяють такі форми навчання, як групова, індивідуальна, денна, вечірня, дистанційна, екстернатна.

У подальшому буде розглянута порівняльна характеристика дистанційної, екстернатної та індивідуальної форм навчання.

Згідно із Положенням про дистанційне навчання, затвердженим Наказом МОН України від 25 квітня 2013 р. № 466, під дистанційним навчанням розуміється індивідуалізований процес набуття знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, який відбувається, в основному, за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників навчального процесу у спеціалізованому середовищі, що функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій [5].

Дистанційна форма навчання – форма організації навчального процесу у закладах освіти, яка забезпечує реалізацію дистанційного навчання та передбачає можливість отримання випускниками документів державного зразка про відповідний освітній або освітньо-кваліфікаційний рівень.

Дистанційній формі навчання притаманні такі риси: застосування у навчальних закладах будь якого рівня; віддаленість учасників навчального процесу; створення спеціального середовища для навчання; використання відповідних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікативних технологій; періодичність оцінювання знань встановлюється закладом освіти; може бути груповою та індивідуальною.

Існують дві підстави для зарахування учасників навчального процесу (учнів, вихованців) на дистанційне навчання:

– по-перше, якщо вони за результатами останнього річного оцінювання навчальних досягнень опанували програмовий матеріал відповідного класу на високому рівні (10, 11, 12 балів);

– по-друге, якщо вони з будь-яких причин (стан здоров'я, проживання за межею пішої доступності до ЗНЗ, надзвичайні ситуації природного або техногенного характеру, воєнний конфлікт, проживання (перебування) за кордоном (для громадян України), на тимчасово окупованій території України або у населених пунктах, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють або здійснюють не в повному обсязі свої повноваження, тощо) не можуть відвідувати навчальні заняття у ЗНЗ.

Слід звернути увагу на те, що наявність хоча б однієї з підстав є достатньою для прийняття рішення компетентним органом про зарахування учня на дистанційну форму навчання. У свою чергу батькам або представникам неповнолітньої особи необхідно вказати на наявність причин, які, на їх думку, перешкоджають відвідуванню занять у загальноосвітніх навчальних закладах денної форми навчання.

Натомість досить часто зустрічаються випадки перешкодження батькам (представникам) з боку навчальних закладів та уповноважених органів державної влади щодо переходу дитини на дистанційне навчання, що здебільшого зумовлено недостатнім розумінням змісту норми положення.

Як уже зазначалося раніше, однією із альтернативних форм навчання є екстернатна, їй притаманні такі риси: застосовується лише у загальноосвітніх навчальних закла-

дах; самостійне опанування екстерном програмового матеріалу; може застосовуватися як до програмового матеріалу за певний клас, так і до окремих навчальних предметів; одноразове річне оцінювання знань; є індивідуальною.

Учні можуть бути зараховані на екстернатну форму навчання, якщо з будь-яких поважних причин не мають змоги відвідувати навчальні заняття у загальноосвітньому навчальному закладі; прискорено опанували навчальний матеріал відповідного класу, ступеня навчання; не завершили навчання у навчальному закладі системи загальної середньої освіти; є учнями загальноосвітніх навчальних закладів з денною формою навчання та з не залежних від них причин не можуть пройти річне оцінювання та атестацію не більше ніж з двох предметів; є випускниками загальноосвітніх навчальних закладів попередніх років, які у свій час не мали річного оцінювання та (або) не пройшли атестацію з будь-яких предметів (кількість предметів не обмежується); отримали документ про відповідний рівень загальної середньої освіти за кордоном; є громадянами України, які тимчасово або постійно проживають за кордоном і навчаються в Міжнародній українській школі за дистанційною формою; є іноземцями або особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах.

Отже, достатньо наявності однієї із підстав для прийняття рішення про зарахування на екстернатну форму навчання.

Однією із можливих альтернативних форм навчання закон визначає індивідуальну. Відповідно до наказу МОН України від 12 січня 2016 р. № 8 Про затвердження Положення про індивідуальну форму навчання в загальноосвітніх навчальних закладах індивідуальною формою навчання є спосіб організації навчальної діяльності, який регулюється певним, наперед визначеним розпорядком, забезпечується педагогічними працівниками за місцем проживання учнів та організовується для забезпечення права громадян на здобуття повної загальної середньої освіти [6].

Основні ознаки такої форми навчання: наявність заздалегідь погодженого розкладу навчального процесу; здійснюється педагогічним працівником; заняття проводяться за місцем проживання учня.

Індивідуальна форма навчання може запроваджуватися для осіб, які за станом здоров'я (у тому числі особи з особливими освітніми потребами, з інвалідністю та ті, яким необхідно пройти медичне лікування в закладі охорони здоров'я більше одного місяця) не можуть відвідувати навчальний заклад; проживають у селах і селищах (коли кількість учнів у класі становить менше 5 осіб); проживають у зоні збройного конфлікту, на тимчасово окупованій території України або у населених пунктах, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють або здійснюють не в повному обсязі свої повноваження тощо, та в умовах надзвичайних ситуацій природного або техногенного характеру (з використанням дистанційної форми навчання) відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»; мають високий навчальний потенціал і можуть прискорено закінчити школу; є іноземцями або особами без громадянства (діти-біженці, діти, чий батьки подали заяви про визнання біженцями або особами, які потребують додаткового чи тимчасового захисту, діти іноземців та осіб без громадянства, які утримуються в пунктах тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства).

У залежності від обраної форми навчання різняться і порядок оформлення учнів до загальноосвітнього навчального закладу. Так, зарахування (переведення) на дистанційну форму навчання здійснюється за письмовою заявою повнолітньої особи та/або батьків (одного із бать-

ків) або законного представника неповнолітньої особи. Приймання відповідних заяв учнів (вихованців) випускних класів загальноосвітніх навчальних закладів закінчується до початку другого семестру навчання. Рішення щодо навчання учня (вихованця) за дистанційною формою приймається педагогічною радою та оформлюється наказом керівника ЗНЗ.

Зарахування осіб на екстернат здійснюється за погодженням із відповідним органом управління освітою та згідно із наказом керівника навчального закладу для повнолітніх – за їх особистою заявою, а для неповнолітніх – за заявою батьків або осіб, які їх замінюють. Приймання заяв від екстернів починається з жовтня і закінчується, як правило, не пізніше 1 березня поточного навчального року.

Підставою для організації індивідуальної форми навчання є: заява одного з батьків або їх законних представників (для повнолітніх – їх особиста заява) про зарахування на індивідуальну форму навчання; наказ керівника навчального закладу; погодження відповідного органу управління освітою.

Отже, аналіз законодавства дає можливість зробити висновок, що зарахування лише на дистанційне навчання не потребує погодження з компетентним органом виконавчої влади у галузі освіти. На це прямо вказує і лист МОН України від 21 січня 2015 р. № 1/9-26 [7], в якому Міністерство пропонує активізувати використання дистанційних технологій за різними формами освіти (екстернатною, індивідуальною тощо) у всіх загальноосвітніх навчальних закладах задля забезпечення конституційного права на освіту учнів, що знаходяться на тимчасово окупованих територіях. У листі особливо звертається увага на те, що використання відповідних технологій, а також застосування інших особливостей дистанційного навчання як окремої форми навчання не потребує погодження з Міністерством.

Беручи до уваги ту обставину, що альтернативні форми освіти передбачають значну самостійність учня в опануванні шкільної програми, екстернатна, дистанційна та індивідуальна форми навчання передбачають різний ступінь залученості у навчальний процес закладів освіти. Так, екстерн має право отримувати необхідні консультації педагогічних працівників навчального закладу в межах навчального часу, установленого пунктом 5.1 Положення [4]. Така консультація триває по 15 хвилин на одного екстерна з кожного предмета згідно із графіком, затвердженим керівником навчального закладу (але не більше трьох годин на предмет відповідного класу за весь період підготовки до атестації). На проведення атестації на одного учня (групу) відводиться: з державної мови або мов національних меншин – диктант тривалістю 1 година; з літератури національних меншин або іншої літератури – 4 години; з інших предметів – по 1 годині за курс школи I ступеня; по 3 години за курс школи II ступеня; по 4 години за курс школи III ступеня за річне оцінювання.

Навчальний процес за дистанційною формою навчання здійснюється у таких формах, як самостійна робота; навчальні заняття; практична підготовка; контрольні заходи. Основними видами навчальних занять за дистанційною формою навчання є лекція, семінар, урок, практичні заняття, лабораторні заняття, консультації та інші. Лекція, консультація, семінар, урок проводяться із учнями, слухачами дистанційно у синхронному або асинхронному режимі відповідно до навчального плану. Отримання навчальних матеріалів, спілкування між суб'єктами дистанційного навчання під час навчальних занять, що проводяться дистанційно, забезпечується передачею відео-, аудіо-, графічної та текстової інформації у синхронному або асинхронному режимі. Практичне заняття, яке передбачає

виконання практичних (контрольних) робіт, відбувається дистанційно в асинхронному режимі. Окремі практичні завдання можуть виконуватись у синхронному режимі, що визначається робочою програмою навчальної дисципліни. Лабораторне заняття проводиться очно у спеціально обладнаних навчальних лабораторіях або дистанційно з використанням відповідних віртуальних тренажерів і лабораторій.

До інших видів навчальних занять при здійсненні навчального процесу можуть відноситись ділові ігри, виконання проектів у групах тощо. Ці види навчальних занять можуть проводитись очно або дистанційно у синхронному або асинхронному режимі, що визначається робочою програмою навчальної дисципліни.

За індивідуальною формою навчання заклад освіти зобов'язаний вжити заходів для організації особистого підходу до учня з урахуванням трудових прав учителів школи. Зважаючи на вказане, робочі навчальні плани для індивідуальної форми навчання складаються на основі типових навчальних планів, затверджених Міністерством освіти і науки України, та погоджуються відповідним органом управління освітою. Освітній рівень учнів індивідуальної форми навчання має відповідати вимогам Державних стандартів загальної середньої освіти. Керівником навчального закладу затверджується та погоджується (письмово) з батьками (законними представниками) (з повнолітніми учнями – особисто) розклад навчальних занять учнів, які навчаються за індивідуальною формою навчання, у термін не пізніше двох тижнів після подання відповідних документів учнем, батьками (законними представниками). Виходячи зі змісту законодавства, індивідуальна форма навчання передбачає найбільший ступінь особистої участі викладача у процесі навчання. Можливість застосування дистанційних технологій допускається лише як додатковий інструмент у передачі знань.

Висновки. Законодавство України надає батькам достатньо можливостей для вибору найбільш вдалої форми навчання, спираючись на індивідуальні можливості дитини і залежно від обставин, що склалися.

Екстернатна форма навчання дає учню найширші можливості самостійно опанувати шкільну програму в найбільш зручні строки. При цьому функція закладу освіти зводиться до того, щоб один раз на рік провести атестацію знань учня. Така форма навчання буде зручна тим, хто є прихильником сімейних шкіл.

Дистанційна форма навчання – це високий ступінь підтримки навчального процесу з боку шкіл шляхом застосування сучасних психолого-педагогічних і технічно-інформаційних технологій. Завдяки ній учень має можливість брати участь у різних формах навчального процесу, а школа – здійснювати поточний контроль його знань дистанційно. Особливістю цієї форми навчання є наявність у школах технічної бази і педагогічних працівників, що освоїли дистанційні методи викладання.

Індивідуальну форму навчання можна порівняти з денним навчанням. Різницею є те, що вона адаптована до особистих потреб учня, здійснюється поза межами школи за місцем проживання учня.

Список використаної літератури:

1. Козарь Т.П. Сучасна парадигма формування освітньої політики держави в Україні / Т.П. Козарь // Економіка та держава. – 2009. – № 7. С. 110–112. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2009_7_29
2. Шаповал Р.В. Становлення та розвиток освіти в Україні / Р.В. Шаповал // Наше право. – 2011. – № 1. Ч. 1. – С. 43–48.
3. Про загальну середню освіту [Електронний ресурс]: закон України [прийнято Верховною Радою 13 травня 1999 р.

№ 651-XIV]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/651-14>

4. Положення про екстернат у загальноосвітніх навчальних закладах [Електронний ресурс]: наказ [затверджено МОН України від 19 травня 2008 р. № 431]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0498-08>

5. Положення про дистанційне навчання [Електронний ресурс]: наказ [затверджено МОН України від 25 травня 2013 р. № 466]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13>

6. Про затвердження Положення про індивідуальну форму навчання в загальноосвітніх навчальних закладах [Електронний ресурс]: наказ [затверджено МОН України від 12 січня 2016 р. № 8]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0184-16>

7. Щодо продовження здобуття загальної середньої освіти особами, які проживають на тимчасово окупованій території України [Електронний ресурс]: лист [прийнято МОН України від 21 січня 2015 р. № 1/9-26]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/rada/show/v9_26729-15

